

Огієнко Д.П.
доцент кафедри
естетичного виховання ЧНПУ

**РУЧНА ПРАЦЯ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

Соціально-економічні перетворення, які відбуваються в сучасному суспільстві, ставлять перед педагогічною теорією і практикою якісно нові проблеми щодо підготовки учнів до самостійної трудової діяльності. Глибоке вивчення й осмислення вітчизняного історико-педагогічного досвіду має велике значення для виявлення особливостей трудової підготовки учнів, їх подальшого узагальнення і творчого застосування в сучасних умовах. У зазначеному контексті врахування регіональних традицій трудового виховання є актуальним для сьогодення, оскільки вони концентрують у собі цінний досвід багатьох поколінь і є дієвим засобом залучення учнівської молоді до духовної та матеріальної культури українського народу.

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить про те, що проблема трудового виховання завжди займала значне місце у вітчизняній педагогіці. У дорадянський період питання трудової підготовки учнів вивчалися та аналізувалися у працях В. Сабаніна, В. Фармаковського, К. Цируля, К. Янжул та ін. У радянський період історію трудового виховання досліджували С. Батишев, В. Борисенко, І. Бугаєвич, М. Котряхов, М. Кузьмін, М. Пузанов. У пострадянський період цю проблему вивчали А. Вихрущ, В. Дідух, М. Карелін, Г. Ковальчук, М. Котряхов, О. Лихолат, С. Мазуренко, В. Рак, Л. Семеновська, В. Сидоренко, у працях яких розкриваються загальні підходи до висвітлення історії трудового виховання.

Метою даної статті є виявлення особливостей проведення уроків ручної праці у початкових школах Чернігівщини (друга половина ХІХ – початок ХХ століття).

Трудове навчання впроваджувалося у навчально-виховний процес початкових училищ шляхом відкриття при них ремісничих класів і відділень, введення уроків ручної праці, вивчення рукоділля, викладання окремих сільськогосподарських дисциплін (садівництва, городництва, шовківництва, бджільництва).

Викладання ручної праці, як шкільного навчального предмету, мало на меті, насамперед, реалізацію суто педагогічних цілей, тобто забезпечення шляхом виконання трудових завдань всебічного розвитку особистості. Безсумнівно, що для досягнення поставлених завдань мали бути створені належні умови: достатнє матеріальне забезпечення шкільних майстерень, наявність кваліфікованих викладачів-педагогів, підготовленість громадської думки до сприймання ручної праці як загальноосвітнього предмета, що має розвивальне значення.

На жаль, у дореволюційний період, вищеназвані завдання трудового навчання, в силу соціально-економічних причин, могли вирішуватися тільки частково, а тому ручна праця, як навчальний предмет початкової школи, не набула достатнього поширення у Чернігівській губернії, однак в окремих навчальних закладах вона була досить помітною. Насамперед, це стосується зразкових училищ, заснованих при Глухівському учительському інституті та вчительських семінаріях, які функціонували в Чернігівській губернії. Основним призначенням цих училищ було забезпечення ними, в якості базових закладів, проходження педагогічної практики майбутніми учителями.

Першим із них було відкрите у 1876 р. міське двокласне училище при Глухівському учительському інституті. [1, с. 18]. Викладалася ручна праця досвідченим фахівцем С. Солошенком за системою К. Цируля. Ця ж система трудового навчання під керівництвом того ж викладача використовувалася і під час навчання ручної праці учнів зразкового училища. Однак, необхідно зауважити, що, на відміну від вихованців інституту, ручна праця для учнів зразкового училища мала необов'язковий характер і відвідували ці заняття лише бажаючі учні старшого віку (15 – 17 років). Спочатку їх було небагато і

тому вони займалися у майстерні разом із вихованцями інституту, яким теж було по 16–19 років (до інституту не приймалися особи молодше 16 років). Всі працюючі ділилися на чотири групи (від 13 до 20 чол.), кожна група відвідувала майстерню три рази в тиждень і працювала по 2 години; таким чином кожен учень присвячував практичним заняттям у майстерні 6 годин.

Працюючи у ній, вихованці займалися роботами по деревині, послідовно виконуючи номери колекції виробів, яка згідно із системою К. Цируля, налічувала 45 найменувань. Освоївши її, вони приступали до виконання робіт по металу, виготовляючи колекцію виробів із 30 найменувань. Як позитивний, потрібно відмітити той факт, що крім обов'язкових предметів, передбачених програмою, здібніші учні виготовляли колекції геометричних тіл для уроків математики у міському училищі. Суттєві зміни у трудовій підготовці учнів зразкового училища відбулися у 1911 р., коли ручна праця стала для них обов'язковим предметом і викладалася окремо від інститутських груп. Зокрема, у звіті попечителя Київського навчального округу наголошується, що: „у звітному році ручна праця викладалася також і учням міського училища, причому заняття з ними проводилися два рази на тиждень по 2 години” [2, с. 22].

Необхідно відзначити, що учні міського училища разом із вихованцями інституту брали участь у сільськогосподарській виставці, організованій Глухівською земською управою у вересні 1911 р. За свої роботи, виконані на уроках праці (різноманітні наочні посібники), вони отримали, так як і вихованці інституту, найвищу нагороду – Велику срібну медаль.

Ретроспективний аналіз досліджень показує, що зразкові училища, як базові навчальні заклади для проходження педагогічної практики, відкривалися і при учительських семінаріях.

Ручною працею займалися старші учні початкових зразкових училищ за системою К. Цируля. Організаційно-методичні засади уроків ручної праці розроблялися згідно із вимогами до цього навчального предмету, визначеними Інструкцією Міністерства народної освіти від 1896 р. У процесі викладання

столярної справи (училища при Суразькій і Чернігівській учительських семінаріях) зверталася особлива увага на послідовність у виборі моделей роботи, ретельну обробку виробу, без чого виконане завдання не могло бути визнаним задовільним, оскільки воно не відповідало виховним цілям курсу – розвитку терпіння, працелюбства, акуратності, сили волі, естетичних смаків.

Крім моделей, зазначених у колекції К. Цируля, вихованці виконували й предмети, необхідні їм для навчання в школі: лінійки, кутники, циркулі, класні дошки та ін. Здібніші учні під керівництвом учителя займалися випалюванням по дереву і випилюванням різних предметів побутового характеру.

Стосовно палітурної справи, якою займались старші учні Суразького зразкового училища, то, потрібно відзначити, що у її викладанні спостерігалось два послідовних етапи: підготовчий, у процесі якого вихованці знайомилися із прийомами палітурного ремесла, і основний, який передбачав практичне виконання учнями трудових дій. У палітурній майстерні, у якій була палітурна дошка, зшивальний станок, прес та інше обладнання, учні під керівництвом учителя переплітали книги із фундаментальної і учнівської бібліотек семінарії та шкільні підручники.

Крім зразкових училищ, як свідчать систематичні звіти попечителя Київського округу, ручна праця викладалася й у деяких інших початкових школах Чернігівської губернії. Насамперед, це стосується 20 однокласних і двокласних училищ Городнянського повіту, у яких, починаючи із 1912 р. почала викладатися ручна праця суто педагогічного спрямування. Загальний перелік предметів і число тижневих годин у цих училищах встановлювались згідно з Програмою предметів для початкових народних училищ, затвердженою Міністерством народної освіти 7 лютого 1897 р. Стосовно трудової підготовки учнів в училищах Городнянського повіту, то, необхідно відзначити, що зміст її був досить різноманітним і передбачав роботу з різними матеріалами: ліплення з глини, вирізування та склеювання предметів із паперу та деревини, й інші види художньої ручної праці, вживані в якості допоміжного методу навчання [3, с. 41].

Наприклад, вирізування з паперу, як один із видів ручної праці, передбачало ознайомлення учнів із відомостями теоретичного характеру і практичне виконання ними різноманітних способів трудових дій: розмічання, згинання, різання, складання, згортання і та ін. Теоретична частина містила короткі відомості про процес виготовлення паперу і його технологічні властивості, які необхідно враховувати у процесі виконання виробів. На підготовчому етапі учні ознайомлювалися також із інструментами і пристосуваннями для роботи з папером і безпечними способами користування ними. Практичні роботи передбачали вирізування із чорного та кольорового паперу найпростіших повсякденних предметів за шаблонами, на вільну тему і в якості ілюстративного матеріалу до певних уроків. Під час виконання виробів увага учнів зверталася не тільки на правильність і точність виконання технологічних операцій, а й на вишуканість та естетичний вигляд об'єкту праці.

Підсумовуючи і завершуючи огляд уроків ручної праці у початкових школах Чернігівської губернії, потрібно констатувати їх безумовну цінність для загального розвитку учнів і виховання у них важливих рис особистості – працелюбства, охайності, акуратності, витримки, терпіння.

Література

1. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии Глуховского учительского института и учительских семинарий за 1908 год // Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1908 год. – К. : Лито-типография Т-ва И.Н. Кушнерев и К^о, 1909. – С. 1-47.
2. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии начальных училищ за 1912 год // Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1912 год. – К. : Лито-типография Т-ва И.Н. Кушнерев и К^о, 1913. – С. 1-48.
3. Краткие сведения о современном положении начального образования в Черниговской губернии. Сост. Т.Н. Голик – Чернигов : Тип. губ. земства, 1913. – 69 с.